

Поліщук Олена Петрівна,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-1095-8031
polishchuk.o.p.2015@gmail.com

ДИСГАРМОНІЯ В РІЗНИХ ПРЕДМЕТНИХ СФЕРАХ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ

Метою дослідження виступає аналіз дисгармонії у різних галузях сучасної науки загалом та дизайну зокрема, щоб з'ясувати його формотворчий сенс та евристичний потенціал в теорії й практиці сучасного дизайну, мистецькій і дизайн-освіті. Методологія: застосовано методи порівняльного аналізу, семантичного аналізу, індукції, дедукції, екстраполяції, експертних оцінок для виявлення спектру уявлень про витoki дисгармонії як явища, змістове насичення поняття «дисгармонія», а також з'ясування його значення при осмисленні інновацій сучасної художньої практики. Результати: проаналізовано зв'язок дисгармонії із естетичним ідеалом та естетичними почуттями людей та її роллю у теперішніх художніх практиках, зокрема дизайнерській діяльності. Розглянуто евристичний потенціал цього поняття для оцінки результатів і основ формоутворення у дизайні та мистецькій практиці; з'ясовано спектр міркувань сучасних науковців, вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі дизайну про його зміст. Наукова новизна: виявлено поширеність міркування про специфіку дисгармонії, напрацьованого філософією і класичною естетикою; указано на невідповідність, дисбаланс, дисфункцію як основні риси дисгармонії в дизайні як художній практиці сучасності; наголошено на необхідності подальшого опрацювання причин і проявів дисгармонії для розвитку теоретико-методологічної основи у дослідженнях з дизайну, мистецької освіти та практики сучасного дизайну. Практична значущість дослідження полягає в тому, що воно привертає увагу до потреби чіткої експлікації складових явища дисгармонії для покращення естетичної компетентності дизайнерів та інших фахівців, що займаються формоутворенням, креативними проектами у сучасних художніх практиках.

Ключові слова: дисгармонія, дизайн, естетичні основи дизайну, художня практика, формоутворення в дизайні, художнє проектування, методологія наукових досліджень у дизайні, дизайн-освіта, естетична компетентність дизайнера, мистецька освіта.

Polishchuk Olena. DISHARMONY IN VARIOUS SUBJECT SPHERES OF MODERN DESIGN

The aim of the study is to analyze disharmony in various areas of modern science and design in particular, in order to clarify its form-creative meaning and heuristic potential in the theory and practice of modern design, art and design education. Methodology: methods of comparative analysis, semantic analysis, induction, deduction, extrapolation, expert assessments were used to identify the spectrum of ideas about the origins of disharmony as a phenomenon, the content saturation of the concept of "disharmony", as well as to clarify its significance in understanding innovations in modern artistic practice. Results: The connection between disharmony and the aesthetic ideal and aesthetic feelings of people and its role in current artistic practices, in particular, design activities, is analyzed. The heuristic potential of this concept for assessing the results and foundations of form-building in design and artistic practice is considered; the range of opinions of modern scientists, domestic and foreign specialists in the field of design on its content is clarified. Scientific novelty: the prevalence of the opinion on the specifics of disharmony, developed by philosophy and classical aesthetics, is revealed; inconsistency, imbalance, dysfunction are indicated as the main features of disharmony in design as an artistic practice of the twentieth century; the need for further understanding of the causes and manifestations of disharmony for the development of a theoretical and methodological basis in research on design, art education and the practice of modern design is noted. The practical significance of the study lies in the fact that it pays attention to the need for a clear explication of the components of disharmony, as the phenomenon, to improve the aesthetic competence of designers and other specialists involved in form-building in design and creative projects in modern artistic practices.

Key words: disharmony, design, aesthetic foundations of design, design product, form-building in design, artistic design, methodology of scientific research in design, design education, aesthetic competence of a designer, art education.

Вступ. Сучасна художня практика є досить багатоликою та динамічною у появі інновацій й нових трендів. Це зумовлює певні труднощі при спробі їх аналізу й прогностики можливих напрямів розвитку її конкретних складових. У низці сучасних сфер діяльності доводиться стикатися із використанням поняття гармонії, значно рідше має місце звернення до іншого поняття, до нього дотичного: дисгармонії. Проте їхній евристичний потенціал є важливим для розвитку не лише сучасної естетики, мистецтвознавства, але й дизайну, коли мова йде про спроби оцінки різноманітних явищ сучасної соціокультурної реальності, художньої практики та креативних індустрій. Ці поняття є не просто взаємопов'язаними, але й парними. Тому поглиблений розгляд їх змісту робить можливим подальший розвиток категоріально-понятійного апарату сучасної гуманітаристики, зокрема естетичної теорії, й наук про художньо-творчу діяльність у різних практичних площинах, наприклад у теорії й практиці дизайну та інших видах діяльності сучасної людини, для яких вагоме значення має формотворчість, формоутворення і люднотомірність їх результатів. Ґрунтовний аналіз витоків і основних рис дисгармонії сприяє розвитку естетичних основ дизайну, методології наукових досліджень у дизайні, сприяючи естетичній компетентності дизайнера.

Матеріали та методи. Явища гармонії і дисгармонії досліджується у досить відмінних контекстах розгляду, що помічено дослідниками. Насамперед, це філософський, літературознавчий, мистецтвознавчий контексти, а також сфера дизайну [17]. І в дизайнерській діяльності, дизайн-освіті найчастіше маємо приклади лише згадки про дисгармонію, як противаги або протилежності гармонії, коли остання розглядається у досить вузькому прикладному зрізі уваги. Зокрема це пошуки гармонійних колірних рішень [15], створення колекцій одягу [9] та ін. Архітектурний, мистецтвознавчий аспект звернення до його ужитку фіксується при порівнянні бажаного візуального образу сучасного місті та реального дизайну урбанізованого простору [18, с. 29]. Оперування поняттям дисгармонії маємо й при спробі аналізу й специфіки

організації і декорування екстер'єру християнських культових споруд кінця 13-першої третини 14 століття в Південній Європі через асиметричність фасадів, як «естетичного принципу» [16]. Ю. Доброносовою звернено увагу на побутування цього поняття в сучасній філософії, естетиці, етиці, а також його використання при потребі звернення до категорій, понять не лише класичної естетики, зокрема прекрасного та потворного, а й неklasичної естетики (ризому, деконструкція, шизоаналіз, відроза). Воно розглядається альтернативним за значенням поняттям по відношенню до поняття гармонії [7]. Тобто, ці поняття прийнято вважати протилежними за змістом, оскільки вони фіксують суттєво відмінні, але взаємно пов'язані явища. При аналізі розладів адаптації індивіду до вимог соціуму чи виникнення проблем при соціалізації особистості теж має звернення до поняття дисгармонії [2-4; 11; 12].

Проте варто зауважити, що дисгармонія не привертає значної уваги науковців, можливо через певне її «затінення» іншими явищами й, відповідно, використанням понять, якими намагаються здійснювати опис та оцінку сучасних соціокультурних реалій, зокрема у сфері креативних індустрій, мистецтва чи дизайну. Можливою причиною незначного інтересу до цього поняття постає існування його як парного поняття, що сприймається в опозиції до поняття «гармонія», котре набуло нині статусу міждисциплінарного терміну. Проте значний розвиток дизайнерської діяльності і розгалуження спектру його послуг у сучасному суспільстві спричиняє потребу адекватного аналізу та оцінки його результатів не лише з позицій її економічної доцільності, але й суспільного резонансу результатів до наявних стандартів життя й вимог сталого розвитку. З-поміж останніх необхідно зважати на естетичну складову дизайн-діяльності, дизайн-освіти й мистецької освіти для розвитку людського капіталу й гармонізації міжособистісних зносин.

У дослідженні мали значення наступні методи: порівняльного аналізу, семантичного аналізу, індукції, дедукції, екстраполяції, експертних оцінок.

Мета дослідження: прагнемо здійснити на теоретико-методологічній основі неklasичної естетики аналіз трактування дисгармонії сучасною наукою і з'ясувати його формотворчий сенс у теперішній художній практиці, а також евристичний потенціал цього поняття при розгляді, зокрема, в естетиці, дизайні, мистецькій і дизайн-освіті її явищ, пов'язаних із неоднозначністю оцінок їх практичної цінності чи культуротворчого значення.

Виклад основного матеріалу, результати. Дисгармонія трактується досить неоднозначно за витоками і впливом на людей, як варто наголосити. Зокрема, це явище пов'язується із порушенням гармонії. Крім того, таке порушення часто сприймається у контексті відсутності співзвучності акордів у мелодії, тощо. (Тобто, мова йде про немілозвучність деякої музичної композиції, і, відповідно, виникає питання про його дотичність до іншого явища, що фіксується поняттям дисонансу, якому протилежним за змістом є консонанс). А ще дисгармонія розглядається порушенням відповідності чи ж навіть розладом у чомусь, наприклад поведінці людини щодо прийнятих соціальних правил чи норм [5]. (Тож у цьому контексті маємо ужиток поняття дисгармонії через звернення до маргінальності особистості або ж її цинічності, як моральної якості). Такий досить широкий спектр тлумачень цього поняття засвідчує звернення до нього при описі досить відмінних об'єктів дійсності, а саме: сфери музичної творчості та поведінкової характеристики людини. А ще воно виступає протилежним за змістом поняттю «гармонія». Тому серед його змістових характеристик маємо такі якості, як: порушення, розлад.

На порушення, як ознаку дисгармонії, маємо вказівку й в іншому джерелі, проте у сфері музики це явище пов'язується із немілозвучністю та різноголоссям через не дотримання правил поєднання музичних тонів у композиції; порушення гармонії як відсутність розмірності в чомусь; хаотичність та різнобії; розлад [6]. Тобто, прикметними ознаками явища дисгармонії наразі мислиться не лише розлад; порушення гармонії як відхід від правил; відсутність ладу, розмірності,

але й наявність хаотичності чи різнобою (дій, складових). Треба зазначити, що в цьому випадку сферою його побутування маємо не тільки музичну, літературно-художню творчість чи ж повсякденність, моральні наслідки вчинків людей, але звернення до візуально фіксованих процесів чи явищ. Такі можуть проявлятися, зокрема, у царині дизайнерської діяльності або ж образотворчого мистецтва (як відсутність розмірності або наявність хаотичного komponування елементів інновації, чи ж їх неналежне впорядкування по відношенню до центра композиції, смислового центру). Тож дисгармонійність чогось може навіть розглядатися як синонім його хаотичності (у складових, функціях). На це варто звернути увагу, зважаючи на порядок чи упорядкованість як одну із прикметних ознак явища гармонії/гармонійності виробу, твору, інновації, як деякої властивої їм якості.

На погляд Ю. Доброносової, дисгармонію у естетичному сенсі варто розглядати саме у якості синоніму хаосу та порушення міри, або ж відхиленням від норми (ідеалу, стабільного стану певної системи тощо) [7]. Зауважимо, що таке розуміння корениться на античній філософській традиції протиставлення Космосу/Хаосу, де останній постає як щось безформне, розпорошене. Космос на противагу до нього характеризується оформленістю, цілісністю. А також така традиція розгляду дисгармонії зв'язана, насамперед, із міркуванням Г. Гегеля про міру, як певну межу переходу від однієї якості до іншої через кількісні зміни у певному утворенні чи процесі (коли німецький філософ прагнув пояснити причини переходу кількісних змін у якісні як внутрішньо зумовлених «боротьбою протилежностей», з одного боку, і наявністю не лише причини, але й значною мірою впливу на об'єкт умов його існування, з іншого боку).

Відтак більше зацікавлює інший вектор тлумачення витоків дисгармонії, а саме її зв'язок із «відхиленням від норми». Адже у такому випадку мова йде про конкретне очікування з боку людини чи соціальної групи ознаки, властивості, функції тощо у об'єкті дійсності, тобто маємо вказівку на суб'єктивність при оцінці чогось, коли йдеться, власне, про

порівняння цього об'єкта із загально прийнятим естетичними ідеалами і сформованими на основі цього естетичного та/або художнього смаку. Тобто, тут маємо звернення до міркування І. Канта специфіку «судження смаку», яке має за основу лише «форму доцільності предмета (або способу уявлення про нього)» [8, с. 36]. Уявлення і прагнення до задоволення від споглядання предметної форми загалом, її окремих складових є основою появи естетичних почуттів. Проте у штучному художньому формоутворенні інноваційна діяльність як відхід від типового, поширеного й буде часто сприйнятою у якості того, що виступає відхиленням від норми. Це триватиме доти, поки нова предметна форма чи конструкція перестануть оцінюватись як провокація або вияв недолугості.

Наприклад, сучасники досить спокійно вже реагують на творчість художників-фовістів, адже «поріг новизни» і, відповідно, порушення усталених норм у мистецькій практиці, звичних вимог живописного канону, і, відповідно, очікувань публіки мав місце давно. Так само не є вже вражаючими і бентежними кольори на картині «Соняшники» В. ван Гога. Однак твори фовістів на початку ХХ століття оцінювались як прояви потворного у художній діяльності, а не дисгармонійного. Тобто, не кожна інновація у художній практиці, що сприймається як провокація або вияв формотворчої, колірної недолугості, отримує статус дисгармонійного об'єкта.

Наразі варто пригадати спроби Т. Адорно з'ясувати взаємодію гармонії та «антигармонійного», для якого перша постає у якості деякого ідеалу, до якого прагнуть, розуміючи його недосконалість. На його погляд, «антигармонійні жести Мікеланджело, пізнього Рембранта та останніх творів Бетховена» зумовлені особливостями їхнього життя й «динаміки самого уявлення про гармонію...». Їхня увага до дисонансу зумовлена переконанням про недосконалість гармонії: «Дисонанс – це, по суті, експресія, а узгоджене й гармонійне прагне його згладити та усунути» [1, с. 154]. (Але ж протилежним до дисонансу, як невідповідності до зразка, є консонанс; ці поняття уживані при розгляді продуктів музичної

і літературної творчості. Тож досить несподіваним видається звернення до них при оцінці творчості художників). А ще Т. Адорно звернуто увагу на «технологізацію мистецтва» [1, с. 87] та «формальну гармонію», яка «завдає шкоди реальній доцільності, в якій функціональні споруди, як-от мости та промислові будівлі, шукають свій закон форми» [1, с. 89]. Це його спроба зрозуміти результати дизайнерської діяльності П. Клее, А. Лоса та ін. І, відтак, твердження про формальну гармонію може бути, на наш погляд, спробою розгляду цього явища як такого, що має конкретні види, в залежності від сфери існування.

Можемо стверджувати про наявність множинності визначень і, відповідно, тлумачень витоків дисгармонії як явища або ознаки певного рукотворного об'єкта дійсності. Це пояснюється низкою причин, зокрема тривалим уявленням про гармонію як злагодженість чи лад, за допомогою якого філософи намагалися і намагаються пояснювати привабливість для людей тих чи інших предметів, явищ соціального життя та ін. Саме з філософських напрацювань й було запозичено естетикою й іншими науками останнє поняття, враховуючи тривалість імпліцитного розвитку її предметного поля аналізу. Проте естетика не звертається до космологічного чи поведінкового, етичного зрізів тлумачення гармонії, напрацьованого у античний період, зокрема Піфагором і Філолаєм, а математичний аспект зводиться нею до уявлення про «золотий перетин», «золоту пропорцію» та ін. Хоча піфагорійцями й напрацьоване уявлення про «музику небесних сфер», для якої мислилось важливим наявність чітких інтервалів як основи порядку Космосу, а це передбачає й наявність рівноваги між його елементами.

На думку дослідників естетичних основ дизайну В. Кардашова, О. Костюк, І. Продан, є «актуальні для дизайну поняття досконалості, гармонії, міри, функції, образу...» [10, с. 83]. Тож варто припустити й про значущість розуміння спектру змістового наповнення й чіткої експлікації поняття «дисгармонія», а також однозначного інтерпретування кола явищ, що воно фіксує, для подальшого розвитку теорії й практики сучасного дизайну,

дизайн-освіти. Але не лише їх, а й неklasичної естетики, мистецтвознавства й мистецької освіти, особливо враховуючи, що сучасна художня практика та арт-продукти давно вийшли за межі суто мистецької діяльності і мистецьких інновацій. Це потребує розвитку категоріально-понятійного апарату для адекватного опису й оцінки наявних зразків виробів, продукції чи художніх інновацій, з якими стикаємося в наш час.

Так, у царині графічного дизайну ознакою гармонії виступає баланс елементів, як їх візуальне врівноваження один одного [13]. (Це створює внутрішнє позитивне реагування на загальну композицію виробу – візуальний комфорт у споживачів дизайн-продуктів). Тому можна припустити, що ознакою дисгармонії постає дисбаланс елементів композиції і, відповідно, візуальний дискомфорт при спогляданні дизайнерської розробки. Колористичний баланс теж має значення для позитивного реагування на дизайн-продукт [15]. Іншими словами, комфорт/дискомфорт фіксує внутрішнє реагування споживача на виріб, тоді як баланс/дисбаланс стосуються не стільки суб'єктивного моменту при взаємодії споживачів із результатами дизайнерської діяльності, а й об'єктивного моменту – реальних якостей чи функцій конкретного продукту, виробу, тощо. У художньому проектуванні, конструюванні, моделюванні в промисловому дизайні значення має й тактильність людини, тож можна говорити про тактильний комфорт/дискомфорт як привід до винесення судження про гармонійність чи, навпаки, дисгармонійність виробу. В дизайні середовища звернення уваги на візуальний і тактильний дисбаланс є значущим для врахування при розробці інтер'єру будь-якого приміщення. Крім того, необхідно зважити на функціональний баланс/дисбаланс як вагому основу розрізнення гармонійного чи дисгармонійного дизайн-продукту, як результату цілеспрямованого штучного формоутворення. Це є значущим для дизайн-діяльності загалом.

Маємо спроби такого тлумачення балансу, як: «рівновага, яка «вирівнює» всі елементи дизайну» [14, с. 388]. Але це спроба інтуїтивної фіксації явища, а не його чіткого опису

й експлікації у понятійній площині. Так, баланс пов'язаний із рівновагою, зокрема оптичною рівновагою при візуальній фіксації об'єкта. Вона є важливою для задоволення людини від споглядання компоновки елементів загальної композиції дизайн-продукту, зв'язку центру композиції та її усіх складових. Проте він має й інші чинники створення. Тобто, дисбаланс у дизайн-продукті може виникати не тільки через порушення оптичної рівноваги, коли він візуально сприймається споживачем.

Рис. 1. Дисгармонія при організації простору приміщення

Варто звернути увагу на ієрархію та субординацію елементів, коли мова йде про виникнення переконання у рівновазі. (Остання є важливою ознакою, наприклад, наявності балансу в загальній композиції штучної форми). Перенасичення, як надмірна кількість елементів, теж є ознакою візуального дисбалансу. Доречно, як видається, зважати й на змістово-функціональну рівновагу елементів дизайн-продукту між собою, з одного боку, і зручністю та легким розумінням умов експлуатації для споживачів, з іншого боку. Надскладний за компонентами дизайн-продукт, якщо всі вони є видимими, просто втомлюватиме око. Теж саме має місце при надмірній кількості кольорів виробу, візерунків, деталей тощо. Стилистична єдність складових композиції теж вагома вимога для появи гармонійного виробу і, навпаки, її відсутність постає свідченням дисгармонії (рис. 1). Звернемо увагу на неузгодженість форми й кольору телефону по відношенню до інших елементів художнього оформлення

приміщення (права фотографія); на лівій фотографії так само кидається у вічі незручність підходу до ліжка користувачем, адже віддаль між торшерами і ним незначна; важко в таких умовах користуватися й покривалом; дивує й ікона, розміщена над ліжком, оскільки її прийнято розмішувати на «чільному місці» у вітальні, кабінеті, а не над місцем відпочинку, та інше. Нелогічна структура в організації простору приміщення й викликає, насамперед, думку про дисгармонію.

Рис. 2. Провокація, деконструкція та дисгармонія у графічному дизайні

При створенні візуального продукту деконструкція, як формотворчий прийом, і свідомо провокація через звернення до дисгармонії може виступити основою для створення дизайн-продукту із високим ступенем візуальної видільності. Щоб не загубитися у потоці рекламний звернень, плакат або афіша мають зацікавити потенційного споживача, зокрема незвичними елементами та їх компоновкою, деформацією людської фігури й одягу, значною кількістю їх деталей як нетиповим «візуальним посилом» і «культурним сенсом» (рис 2). Саме й це склало основу бріфа для дизайнера (розробка здобувачки вищої освіти ОПП «Графічний дизайн» Меланії Гриценко, керівник: Олена Поліщук). При наявності значної кількості текстових блоків; наявності п'ятих логотипів, відмінних за колоритом

і стилістикою виконання; вимозі наведення жіночої фігури, поданої у великому масштабі, оригінальному одязі та як центральний елемент композиції, зробити рекламне звернення для фешн-івенту має певні складнощі для розробників, особливо коли при цьому очікується ще й висока візуальна видільність для привернення уваги споживачів різного віку. Тож не варто застосування дисгармонії для створення оригінального дизайн-продукту розцінювати винятково як деструктивний чи непотрібний чинник у формоутворенні.

Навіть дещо побіжний огляд фіксує труднощі при спробі аналізу витоків дисгармонії в дизайн-діяльності та експлікації цього поняття, як парного (гармонія-дисгармонія). Прикметно, що в англійській мові при ужитку слова «disharmony» увага акцентується насамперед на невідповідності (тоді як discordance – незгода у чомусь). Тож поняття дисгармонії у цій національно-культурній традиції фіксує протиставлення при порівнянні об'єктів дійсності, коли один із них сприймається як більш досконалий. Це, можливо, пов'язане із апеляцією до естетичних напрацювань О. Г. Баумгартена.

На наш погляд, акцентування на невідповідності або порушенні відповідності, як суттєвої риси дисгармонічності дизайн-продукту, видається більш перспективним, ніж лише указування на відсутність гармонії. Ця риса зумовлює й уявлення про хаотичність, аморфність, безструктурність чи нелогічність структури, як іншу ознаку наявності дисгармонії у виробі. Дисфункціональність має теж бути долучена до ознак дисгармонійності дизайн-продукту, оскільки тут є невідповідність форми та призначення продукту. Дисбаланс найкраще проявляється стосовно дисгармонійних динамічних об'єктів, як результату художнього проектування. Він має значущість й при оцінці продуктів графічного дизайну як дисгармонійних. У дизайні середовища наявність невідповідностей може засвідчити присутність не потворного, а саме дисгармонійного моменту в організації простору.

Висновки. Наголосимо, що контексти використання поняття дисгармонії фахівцями є досить відмінними, як і сфери його ужитку. Дисгармонія найчастіше трактується порушенням гармонії

в певному об'єкті дійсності. Але це лише фіксує протиставлення чогось, сприйнятого як позитивне і/або досконале, до чогось іншого як менш досконалого або бажаного. Таке порівняння вимагає апеляції до еталону чи ідеалу, зокрема естетичного ідеалу стосовно бажаної форми, конструкції, колірного рішення та ін. Тому для розвитку сучасних наукових уявлень про дисгармонію варто здійснити демаркацію суджень смаку, які супроводжують стикання людини із дисгармонійним, коли мова йде про сучасну дизайн-діяльність чи мистецьку практику. Адже оцінка чогось як відразливого, огидного, бридкого – це свідчення стиканням з тим, що фіксується естетичним поняттям «потворне». (Явище потворного виступає антиподом до прекрасного, за напрацюваннями класичної естетики). Тож необхідне більш поглиблене дослідження емоційно-почуттєвих реагувань та їх вербального означення з боку споживачів різних вікових, гендерних, професійних груп.

Варто зауважити про недостатню розробку дисгармонії у понятійному означенні. Коли ж мова йде про використання поняття дисгармонії для оцінки характеристик дизайн-продуктів, то необхідно розрізняти, на наш погляд, естетичні і прагматичні (утилітарно-операційні, економічно-привабливі) моменти, що зумовлюють його оцінку як дисгармонійного. Але існує потреба в конкретизації у чому саме проявляється зафіксоване порушення.

Дисгармонія виникає з досить відмінних причин, а саме як: невідповідність складових до цілісного та еталонного зразка; нелогічність структури дизайн-продукту; надмірна та невіправдана кількість елементів або дисбаланс між ними; неправильне використання кольорів, шрифтів; розлад функцій; відсутність згоди при оцінці привабливості чи функціональної цінності чогось. І дисгармонія може проявлятися в різних формотворчих аспектах, коли мова йде про різні сфери реалізації дизайнерської діяльності.

Література:

1. Адорно Т. Теорія естетики / пер. з нім. П. Тарашук. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 518 с.
2. Балл Г.О. Категорія гармонії в аналізі проблем освіти. *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна*: зб. наук. пр. / [редкол.: Н.Г. Ничкало (голова), та ін.; упоряд.: Н.Г. Ничкало, О.М. Боровік; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ : Вид. Богданова А.М., 2013. С. 114-120.
3. Гурлева Т.С. Дослідження поняття «гармонія» в аспекті життєвих смислів особистості. *Psychological journal*. 2018. № 6 (16). С. 67–81. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2018.6.16.5>
4. Гурлева Т.С. Від гармонії смислів – до гармонійної особистості: допомога психолога. *Сенс дитинства у контексті герменевтики і наративу: практико-орієнтований посібник* / за ред. Д.І. Петренко, Н.В. Чепелевої, Р.А. Рудковської, І.Г. Єрмакова. Київ: Приватна виробничо-комерційна фірма «Видавництво «Макден», 2018. С. 66–78.
5. Дисгармонія. *Тлумачний словник української мови*: Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=Дисгармонія> (дата звернення: 12.04.2025)
6. Дисгармонія. *Тлумачний словник української мови*: WordBook. URL: <https://tsum.wdbk.org/%D0%B4/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 12.04.2025)
7. Доброносова Ю.Д. Дисгармонія (естетика). *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 12.04.2025)
8. Кант І. Естетика / пер. з нім. Б. Гавришкова. Львів : Аверс, 2007. 360 с.
9. Кисельова К., Шандренко О. Шляхи пошуку гармонії в сучасних проектах дизайну одягу. *Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну*. 2021. Том 4, № 1. С. 59–69. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.4.1.2021.236120>
10. Кардашов В.М., Костюк О.П., Продан І.В. Основи естетики як методологія дизайну і образотворчого мистецтва. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. 126 с.
11. Мельничук Т.Ф. Гармонія як ідеал виховання доби античності: філософсько-естетичний аналіз. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць] / ред. рада: В. П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 22 (35). С. 192–198.

12. Михайлова Л.М. «Гармонія» як естетична цінність та педагогічний феномен. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 19(1). С. 14–20.
13. Поліщук О.П. Гармонія як поняття дизайну, естетики, дизайн-освіти і мистецької освіти: теоретичний та методологічний аспекти *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*: наук. зб. Вип. 50 / упоряд. і наук. ред. В.Г. Виткалов; редкол.: Г. П. Чміль, В. Г. Виткалов, П. Е. Герчанівська та ін. Рівне : РДГУ, 2025. С. 437–443. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.997>
14. Тименко В., Шаповал А., Батрак В., Артанін С. Особливості сучасного візуального дизайну. *Актуальні проблеми сучасного дизайну*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. 27 квітня 2023 р. Київ : КНУТД, 2023. С. 387–390.
15. Ćirić J. Aesthetic concept or disharmony? Brick in the architecture of king Milutin. *Art and culture today: harmony and disharmony: book of abstracts / IX National Scientific Forum with International Participation Balkan Art Forum 2021 (BARTF 2021) Niš, 8-9th October 2021*, ed. Tijana Borić, Niš 2021. P. 29–30.
16. Choi Y.-Y., Lee H.-S. A method for color harmony scheme code design based on analysis color difference and nuance area-focused on the biophilic color palette in landscape painting of impressionism. *Journal of the Architectural Institute of Korea*. Vol. 37, Issue 3, 2021. P. 105–112. <https://doi.org/10.5659/JAIK.2021.37.3.105>
17. Lomas J. Derek, Xue Haian. Harmony in Design: A Synthesis of Literature from Classical Philosophy, the Sciences, Economics, and Design. *The Journal of Design, Economics, and Innovation*. Vol. 8, No. 1, Spring 2022. P. 1–60. <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2022.01.001>
18. Wettel R., Michele L. Visually Localizing Design Problems with Disharmony Maps. *SoftVis '08: Proceedings of the 4th ACM symposium on Software visualization*, 16 Sep. 2008. Publisher: ACM Press, 2008. P. 155–164. <https://doi.org/10.1145/1409720.1409745>.

References:

1. Adorno, T. (2002). *Teoriia estetyky [Theory of aesthetics]* / per. z nim. P. Tarashchuk. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». [in Ukrainian]
2. Ball, H.O. (2013). *Katehoriia harmonii v analizi problem osvity [The category of harmony in the analysis of educational problems]*. *Pedahohichna maisternist akademika Ivana Ziaziuna*: zb. nauk. pr. / [redkol.: N.H. Nychkalo (holova), ta in.; uporiad.: N.H. Nychkalo, O.M. Borovik ; In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, (pp.114-120). Kyiv: Vyd. Bohdanova A.M. [in Ukrainian]
3. Hurlieva, T.S. (2018). *Doslidzhennia poniattia «harmonii» v aspekti zhyttievych smysliv osobystosti [Research into the concept of "harmony" in the aspect of the life meanings of the individual]*. *Psychological journal*, 6 (16), 67–81. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2018.6.16.5> [in Ukrainian]
4. Hurlieva, T.S. (2018). *Vid harmonii smysliv – do harmoniinoi osobystosti: dopomoha psykholoha [From harmony of meanings to a harmonious personality: help from a psychologist]*. *Sens dytynstva u konteksti hermenevtyky i naratyvu: praktyko zoriientovanyi posibnyk / za red. D.I. Petrenko, N.V. Chepelievoi, R.A. Rudkovskoi, I.H. Yermakova*, (pp. 66-78). Kyiv: Pryvatna vyrobnycho-komertsiiina firma «Vydavnytstvo «Makden». [in Ukrainian]
5. Dysharmoniiia [Disharmony]. Retrieved from: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=Dysharmoniiia> [in Ukrainian]
6. Dysharmoniiia [Disharmony]. Retrieved from: <https://tsum.wdbk.org/%D0%B4/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian]
7. Dobronosova, Yu. D. Dysharmoniiia (estetyka) [Disharmony]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/> [in Ukrainian]
8. Kant, I. *Estetyka* / per. z nim. B. Havryshkova. Lviv: Avers, 2007. [in Ukrainian]
9. Kyselova, K., Shandrenko, O. (2021). *Shliakhy poshuku harmonii v suchasnykh proiektakh dyzainu odiahu [Ways to find harmony in modern clothing design projects]*. *Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu*, 4/1, 59–69. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.4.1.2021.236120> [in Ukrainian]
10. Kardashov, V.M., Kostiuk, O.P., Prodan, I.V. (2023). *Osnovy estetyky yak metodolohiia dyzainu i obrazotvorchoho mystetstva [Fundamentals of aesthetics as a methodology of design and fine arts]*. Poltava: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». [in Ukrainian]
11. Melnychuk, T.F. (2009). *Harmoniiia yak ideal vykhovannia doby antychnosti: filosofsko-estetychnyi analiz [Harmony as an ideal of education in antiquity: a philosophical and aesthetic analysis]*. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Seriiia 7. Relihiieznastvo. Kulturolohiia. Filosofiia: / red. rada: V. P. Andrushchenko (holova); M-vo osvity i nauky, Nats. ped. un-t imeni M.P. Drahomanova. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 22 (35), 192–198. [in Ukrainian]

12. Mykhailova, L.M. (2012). «Harmoniiia» yak estetychna tsinnist ta pedahohichniy fenomen ["Harmony" as an aesthetic value and a pedagogical phenomenon]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 19(1), 14–20. [in Ukrainian]
13. Polishchuk, O.P. (2025). Harmoniia yak poniattia dyzainu, estetyky, dyzain-osvity i mystetskoi osvity : teoretychnyi ta metodolohichniy aspekty [Harmony as a concept of design, aesthetics, design education and art education: theoretical and methodological aspects]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*, 50, 437–443. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.997> [in Ukrainian]
14. Tymenko, V., Shapoval, A., Batrak, V., Artanin, S. (2023). Osoblyvosti suchasnoho vizualnoho dyzainu [Features of modern visual design]. *Aktualni problemy suchasnoho dyzainu: zb. materialiv V Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (pp. 387–390). Kyiv: Kyiv National University of Technology and Design [in Ukrainian].
15. Ciric, J. (2021). Aesthetic concept or disharmony? Brick in the architecture of king Milutin. *Art and culture today: harmony and disharmony: book of abstracts / IX National Scientific Forum with International Participation Balkan Art Forum (BARTF 2021)*, ed. Tijana Borić (pp. 29–30). Niš: BARTF.
16. Choi, Y.-Y., Lee, H.-S. (2021). A method for color harmony scheme code design based on analysis color difference and nuance area-focused on the biophilic color palette in landscape painting of impressionism. *Journal of the Architectural Institute of Korea*, 37 (3), 105–112. DOI: <https://doi.org/10.5659/JAIK.2021.37.3.105>
17. Lomas, J. Derek, Xue, Haian. (2023). Harmony in Design: A Synthesis of Literature from Classical Philosophy, the Sciences, Economics, and Design. *The Journal of Design, Economics, and Innovation*, 8 (1), 1–60. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2022.01.001>
18. Wettel, R., Michele, L. (2008). Visually Localizing Design Problems with Disharmony Maps. *SoftVis 08: Proceedings of the 4th ACM symposium on Software visualization*, 16 Sep. 2008. Publisher: ACM Press, (pp. 155–164). DOI: <https://doi.org/10.1145/1409720.1409745>.

Стаття надійшла: 30.06.2025

Прийнято: 16.07.2025

Опубліковано: 06.10.2025